

# Hedniska kultorter i mellersta Norrland

Bucht, Gösta,

5 B B



National Library  
of Sweden

Bucht; Hedniska kulturer...  
(var. a)

5 B  
(Br.)



Kungl. biblioteket



0 0000 000050150

Var. a.

Utsedel.  
Word.  
(1901)  
0

# HEDNISKA KULTORTER I MELLERSTA NORRLAND

AV

GÖSTA BUCHT



HÄRNÖSAND 1920  
HÄRNÖSANDS-POSTENS TRYCKERI-AKTIEBOLAG





# HEDNISKA KULTORTER I MELLERSTA NORRLAND

AV

GÖSTA BUCHT



HÄRNÖSAND 1920  
HÄRNÖSANDS-POSTENS TRYCKERI-AKTIEBOLAG





## Hedniska kultorter i mellersta Norrland.

Av

### Gösta Bucht.

Norrlands historia börjar sent. Skriftliga dokument med detaljupplysningar om norrländska förhållanden äro mycket sparsamma från den äldsta kristna tiden och saknas fullständigt beträffande tiden före kristendomens införande. Skall man kunna genomtränga det dunkel, som hvilar öfver landets äldsta odlingshistoria, så måste det ske genom allt samtidigt inhämta upplysningar från alla de vetenskapliga områden, där sådana kunna erhållas, nämligen arkeologi, geografi, politisk historia, ortnamnsforskning, undersökning af folksägnen. Så har författaren till föreliggande uppsats sökt att göra. Han kan icke göra anspråk på att anses såsom fackman på dessa områden, särskildt icke på det svåraste af dem, ortnamnsforskningen, som för en fullt vetenskaplig behandling kräfver djupgående språkliga studier, men han tror dock, att de undersökningar som utförts, och de sammanställningar, som gjorts af förut kända fakta, skola äga ett visst värde och icke sakna sitt intresse, särskildt när de framläggas för en norrländsk publik.

Af de landskap, som i våra dagar sammanfattas under beteckningen Norrland, uteslutes från undersökningen Geströmland, som historiskt sammanhänger med Uppland. Af de öfriga landskapen synas Härjedalen, Västerbotten och Lappland sakna germanska ortnamn, som tyda på hednisk kult. Återstå sålunda Helsingland, Medelpad, Angermanland och Jämtland.

Först må vissa data från olika ve-

tenskapliga områden anföras hvar för sig.

#### Ortnamn, som tyda på hednisk kult.

Namnet Vi torde vara det, som säkrast kan påstås beteckna en hednisk kultplats. Det förekommer:

i Helsingland i Delsbo, Helsingluna, Idenor, Ljusdal och Trönö;

i Medelpad i Alnö och Tuna;

i Jämtland i Näs;

i Angermanland icke alls.

Sådana sammansatta ortnamn, hvilkas första led är vi, få gifvetvis icke utan vidare antagas härledda af vi = helgedom. Ett sådant namn som Vibyggerå torde på grund af skäl, som längre fram skola anföras, ha ett helt annat ursprung.

Namnet Hof betecknar i allmänhet en hednisk kultplats. Det förekommer:

i Helsingland i Arbrå och Söderala;

i Medelpad i Selånger;

i Angermanland i Anundsjö, Häggdånger och Torsåker samt i Hernösand (fordom Hernö socken);

i Jämtland i Alsen, Frösö, Hackås, Norderö och As.

Beträffande Medelpad må påpekas, att ännu ett ortnamn, Hofvid på Alnön, i äldre tider skrivits på sådant sätt, att det kan tänkas komma af Hof (1535 och 1543 Hoff, 1562 m. fl. år Hoffue\*);

\* Nordlander, Norrländska samlingar 3.

det uttalas alltså utan d och skulle kunna vara en dativform); då emellertid byn Hofvid ligger på Alnös nordvästra udde, skulle man också kunna gissa på ordet hufvud, i hvilket fall det äldsta skrifsättet skulle vara en missuppfattning. Då tydningen synes oviss, uteslutes orten i de följande undersökningarna.

Två Hof i Angermanland, nämligen de i Anundsjö och Häggdånger, saknas i de äldsta skatteböckerna\*). Huru Hof i Häggdånger uppkommit, vet man. Vid Hernösands grundläggning på 1580-talet erhöll staden den jord, som tillhört byarna Hof och Fågelsta på Hernön. Bönder, som därigenom miste sina hemman, placerades i stället på annan jord inom landskapet, bl. a. på Häggdångers prästboställe, hvilket därigenom erhöll namn af den by, hvarest från inflyttningen skedde. Hof i Anundsjö ligger så aflägsset från de gamla kulturbygderna, att man utan vidare undersökning kan anse uteslutet, att det utgjort en hednisk kultplats; namnet har kanske tillkommit på samma sätt som namnet i Häggdånger.

På långt osäkrare grund rör man sig, då det gäller i ortnamn ingående gudanamn. I Angermanland och Medelpad torde inga andra än Torsåker (1314 Thorsakir) och väl äfven Frötuna i Ljustorp vara säkra belägg på hednisk kult. Namn sådana som Fröland, Fröstland, Torsboda, Torsböle kunna innehålla eller innehålla säkert orden »frö» (fraud) = fetma i jorden, frost och personnamnen Tord och Tore.

#### Arkeologiska data.

Talrika stenåldersfynd finnas från större delen af Norrland. Bronsåldersfynden äro mycket fåtaliga. Äldsta järnåldern (500 f. Kr. — Kr. födelse) är icke alls representerad, åtminstone icke genom lösa fornynd. Det torde därför icke vara

\*) Nordlander, Norrländska samlingar 4.

möjligt att arkeologiskt följa den nuvarande bebyggelsen längre tillbaka än till vår tideräknings början.

Helsingland (det nuvarande) bestod ursprungligen af två delar, Sundedh (= nordöstra Helsingland med Hudiksvall såsom nuvarande hufvudort) och Alir (= södra och nordvästra Helsingland eller Söderhamnstrakten och Ljusnans floddal). Helsinglands fornminnen visa enligt Montelius\*, »att den norra delen af Helsingland, fordom kallad Sundedh, är mycket rikare på minnen från hednatiden — i synnerhet denna tids sista årtusende — än den södra delen, fordom kallad Alir; att Sundedhs kusttrakt icke blott under vikingatiden utan redan långt därförut under århundradena närmast efter Kr. föd. varit bebyggd och ganska väl bebyggd, men att mycket få minnen från samma tid äro kända från kusttrakten i Alir och från västra Helsingland».

Beträffande Medelpad och Angermanland säger Almgren\*\*), att »Medelpad är rikast för de tidigare århundradenas vidkommande (e. Kr.), Angermanland för slutet af hednatiden, den s. k. vikingatiden».

I Jämtland förekomma fornminnena från den romerska järnåldern (Kr. föd. —400 e. Kr.) hufvudsakligen i landskapets sydöstra del, under det att minnena från vikingatiden (800—1050 e. Kr.) synas vara mera likformigt fördelade öfver hela landskapet och liksom den nuvarande bygden koncentrerade kring Storsjön\*\*\*).

\*) Huru gammal är bygden i Helsingland? Helsinglands fornminnesförenings årsskrift 1901.

\*\*) Medelpads och Angermanlands fornminnen från hednatiden, »Norrland», N:o 8, 1908. Se äfven Enqvist, Några norrländska graffynd från äldre folkvandringstid, Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1919, sid. 1 och följande.

\*\*\*) P. Olsson, Jämtland och Härjedalen under hednatiden (I ett samlingsverk af Saxon 1900).

## Landhöjningen.

Ingenstädes i Skandinavien ligger den högsta marina gränsen högre än i Angermanland. Dess höjd är här omkring 280 m. Den nutida landhöjningen uppges till mellan 1 och 1,5 meter per århundrade. Förf. har jämfört läget af strandlinjen på 1699 års karta öfver Hernösand med en karta öfver samma stad från 1909 med utsatta höjdlinjer och såsom medeltal af landhöjningen för 19 punkter af 1699 års strandlinje erhållit 2,56 m., hvilket utgör 1,22 m. per århundrade. Nu har landhöjningen försiggått med mycket större hastighet i äldre tider.\*) En vid Öfverveda i Norrdingrå anträffad stenåldersboplats, som antagligen är från senare delen af gånggriftstiden, har tydligen legat vid den dåtida hafsstranden. På grund häraf kan man antaga, att hafvet stod 65 m. öfver den nuvarande nivån\*\*) 2200 f. Kr. I brist på närmare kännedom om strandlinjens lägen vid andra tidpunkter måste man såsom mest sannolikt antaga, att landhöjningens hastighet likformigt aftagit sedan nämnda tidpunkt. Detta antagande jämte ofvannämnda data för strandlinjerna 2,200 f. Kr. och 1699 e. Kr. ger oss formeln

$$a = 1,2 \left(19 - \frac{t}{100}\right) + 0,0094 \left(19 - \frac{t}{100}\right)^2$$

hvari  $t$  betyder tiden räknad i år med tecknet + efter och - före Kr. födelse och  $a$  betyder strandlinjens höjd i meter öfver dess nivå år 1900 e. Kr. Denna formel torde ge en någorlunda riktig föreställning om strandlinjens höjd inom Angermanlands och Medelpads kustland. Den ger till resultat, att hafvet stod vid Kr. födelse 26,2 m., 400 e. Kr. 20,1 m., 800 e. Kr. 14,3 m., 1000 e. Kr. 11,6 m. öfver nivån år 1900 e. Kr.

\*) Lidén, Geokronologiska studier öfver det finiglaciala skedet i Angermanland. S. G. U. C. a, 9, s. 28.

\*\*) E. Olsson, Öfversikt af de fasta fornlämningarna i Angermanland (Fornvännen 1914), s. 51, enligt mätningar af O. B. Santesson.

## Politisk indelning.

Af Helsingelagen får man upplysning om de kungsgårdar (Uppsala öd), som funnos i det gamla Helsingland (i vidsträckt mening). Alir hade en, i Norrala, Sundedh två, i Hög och Jättendal, Medelpad en, Näs i Selånger, Angermanland två, Norrstig i Säbrå och Kutuby, antagligen identiskt med Kungsgården i Bjärträ.

Atskilliga sockennamn sluta på -rå (1314 -radh). De äro:

- i Helsingland: Arbrå;
- i Medelpad: Timrå;
- i Angermanland: Säbrå, Gudmundrå, Bjärträ, Multrä, Norrdingrå, Vibyggerå.

Om betydelsen af namnens slutändelse ha meningarna varit delade, i det att den tolkats dels såsom härad, dels såsom skeppslag, dels såsom röjning\*). I hvilket fall som helst torde de ifrågavarande sockennamnen beteckna en politisk indelning, emedan de icke motsvaras af likalydande bynamn. Det torde dock icke vara alldeles säkert, att alla de anförda namnen äro verkliga namn på -radh. Det kan ju tänkas, att somliga äro af annat ursprung, men genom association fått formen på -radh; detta skulle väl då snarast vara fallet med namn, hvilkas första led synes svårare att förklara, t. ex. Timrå och Multrä.

## Sammanställning.

Man ser genast, att utbredningen af namnet Vi nästan fullständigt sammanfaller med områdena för talrika fynd från den romerska järnåldern. Vi förekommer nämligen endast i Sundedh och angränsande delar af Alir (Ljusdal, Trönö), i Medelpad och på ett ställe i Jämtland, nämligen i Näs vid sjön Näckten inom landskapets sydöstra del. Däremot saknas Vi fullständigt i nedre delen af Ljusnans floddal, i Angermanland och vid

\*) Tunberg, Studier rörande Skandinavien äldsta politiska indelning, s. 54—55. Kjellström, Helsingelagen tolkad, s. 31.

Storsjön i Jämtland. Det är alltså tydligt, att kultplatserna i mellersta Norrland under nämnda skede betecknades med Vi.

Ortnamnet Hof förekommer i Alir, (åtminstone) en gång i Medelpad, i Ångermanland och inom Jämtlands centralbygd (Storsjön och Alsensjön). Det förekommer alltså nästan uteslutande inom områden, hvori Vi saknas och hvilka först under vikingatiden ha att uppvisa talrika fornminnen. Här af framgår tydligt, att Hof var beteckningen på de nya kultplatser, som tillkommo under sistnämnda skede. Namnförändringen torde bero på att vikingarna genom beröringen med Mellaneuropas kristna folk lärde sig uppföra tempelbyggnader af trä i stället för de gamla, säkerligen primitiva offerställena.\*) Den omständigheten, att ordet Hof helt saknas i Sundedh, tyder på att de gamla offerställena icke öfvergäfvos under vikingatiden, och att de fingo behålla sin forna benämning.

Ortnamnen Vi och Hof äro så pass regelbundet placerade, att man mycket väl kan föreställa sig, att de utgjort centralorter för hvar sitt gebit. En detaljgranskning af vissa områden skall ytterligare bestyrka denna uppfattning.

#### Medelpad.

Det kulturområde, som fanns i Medelpad, Sundedh (och väl äfven sydöstra Jämtland) vid början af vår tideräkning, stod i liflig förbindelse med kulturområdet vid Trondhjemsfjorden under samma tid via Ljungans floddal och Jämtland.\*\*\*) Vid Kr. föd. skulle enligt förut gjord beräkning strandlinjens höjd ha varit 26,2 m. Då utgjorde Marmen en hafsvik och Ljungan utmynnade vid Matfors, ett förhållande som

\*) Dietrichson, Horg og hov, Nord-tidskrift 1916.

\*\*) Montelius, loc. cit., s. 21. Alm-gren, loc. cit., s. 15. Enqvist, loc. cit., s. 18.

ägde bestånd under hela romerska järnåldern. Det är nu högst påfallande, att ett af Medelpads på fasta fornlämningar (kummel och högar) allra rikaste områden ligger i närheten, blott 3 km. från Matfors, nämligen inom byarna Vattjom och Rude, och att härstädes af Adlerz utgräfd högar daterats just till romerska järnåldern. Kartan utvisar, att Ljungans höjd öfver hafvet vid Vattjom utgör 27 m. eller något mer. Det var alltså icke långt före Kr. föd., som hafvet nådde just upp till Vattjom, och skulle höjdberäkningen vara blott ett par meter för låg, stod hafvet under åtminstone en del af den romerska järnåldern vid Vattjom. Här af kan knappt någon annan slutsats dragas, än att Vattjoms genom fornlämningarna konstaterade betydelse såsom centralort beror på att denna plats en gång var Medelpads största hamn, östra ändpunkten för förbindelseleden med Trondhjemstrakten, motsvarande Sundsvall i våra dagar. Platsen kan ha bevarat sin betydelse äfven sedan hafvet dragit sig ett stycke längre ned, emedan vid Vattjom dalgången med bekvämaste vägen till Selångersbygden och norra Medelpad skiljer sig från Ljungans dalgång. Fornminnen från romerska järnåldern eller något senare tid ha anträffats äfven i Njurunda, vid Ljungans nuvarande utlopp. Midt i den bygd, som sålunda under romerska järnåldern och början af folkvandringstiden fanns omkring Ljungans mynningsfjärd, träffas ortnamnet Vi. Det kan tilläggas, att sjöförbindelserna under dessa tider voro bekvämare, än vår tids karta vid ett flyktigt påseende torde visa. Genom Skottsundet, om hvilket ännu Hülphers\*) talar, kom man rakt in i Ljungans mynning och slapp göra den nuvarande stora omvägen åt norr.

Marmen (18,4 m. öfver hafvet) blef insjö genom att Viforsen började bildas, hvilket enligt vår beräkning skulle ha skett på 500-talet. Tyngdpunkten i Medelpad torde snart härefter ha öfvergått till en annan bygd. Selångersfjär-

\*) Medelpad, s. 30.

den är numera en sjö med Selångersån såsom aflopp men var under järnåldern och länge därefter en ordentlig hafsvik. Vägen från dess innersta del till Vattjom synes vara något kortare än vägen från Viforsen till Vattjom. Då härtill kommer, att Ljungans branta stränder torde ha beredt åtskilliga svårigheter för att draga båtar förbi forsarna, torde de resande, som ville till det inre Medelpad eller Jämtland, ha föredragit att segla in i Selångersfjärden och landstiga där. På detta sätt kom Selångersbygden i stället för Tuna och Njurunda att snart nog och alldeles säkert under vikingatiden bli Medelpads hamnort. Här träffas nu ortnamnet Hof, och alldeles i närheten finns Medelpads enda Uppsala öd, nämligen Kungsnäs. Karakteristiskt nog ligger detta, som omnämnes först under medeltiden, något östligare än Hof. Alldeles invid Selångersån, således vid stora sjöleden under vikingatiden, ligga tre väldiga högar midt emot den på grund häraf benämnda byn Högom. Om en runsten med det kristna korset, hvilken stått på en af högarna, är samtidig med dem, så gick stora sjöleden förbi dem, då de byggdes; i hvilket fall som helst vore det af intresse att få dem flaterade genom utgräfning; de äro måhända grafplatser för landskapets höfdingar eller småkonungar. Såsom ytterligare bevis för den betydelse Selångersbygden ägde kan nämnas, att hufvudexemplaret af Helsingelagen år 1374 förvarades i Selångers kyrka.\*) När Gustaf Adolf 1621 grundlade Medelpads första och enda stad, skedde det vid Selångersån. Det äldre Sundsvall måste emellertid flyttas längre österut, och de af landhöjningen betingade flyttningarna af mellanriksbanans östra ändpunkt, hvilka hittills gått öfver Vattjom—Matfors, sedan, efter ett språng, Selånger—gamla Sundsvall—nya Sundsvall, synas vilja fortsätta ännu längre österut, då Sundsvalls hamn numera är väl trång för de fordringar, som ställas på den.

\*) Styffe, Skandinavien under unionstiden, s. 393.

Namnet Medelpad innehåller enligt Hultman\*) ordet pada = dalgång, af samma slam som det tyska Pfad = stig. Beträffande landskapsnamnets betydelse må anföras följande. »Land mellan två floder» är en mycket dålig beskrifning på ett norrländskt landskap, emedan, om kustbygden undantages, landet mellan de norrländska älfvarna till största delen består af obrutna skogar. Om vidare namnet går åtminstone så långt tillbaka som till vikingatiden och då betecknade ungefär samma område som nu, kan det påpekas, att på denna tid hafsvikar trängde in i Selångers-, Indals- och Ljustorpsbygdena, och att det kanske knappast existerade någon bygd i Indalsliden. Medelpad bestod då, utom Ljungans dalgång, nästan endast af kustland. Under sådana förhållanden kan Medelpad knappt betyda något annat än Ljungans dalgång. Sammansättningsdelen »medel» torde då antingen beteckna landskapets läge midt i Helsingland i vidsträckt mening eller också syfta på den längs Ljungan gående »mellanriksbanan», förbindelseleden mellan Bottniska viken och Atlanten (pada kan då betyda både stig och dal). Från Ljungans dalgång räknadt medtogs då i landskapet Medelpad kustlandet norrut till nästa större, inåt landet sig sträckande bygd, hvilkens inkörsport fanns i Hernösundet, och denna indelning af landet skedde år 1314 så konsekvent, att äfven Häggdånger fördes till Medelpad.

Den öfvan omtalade »mellanriksbanan» gick, såsom de äldsta färdevägarna i Norrland, så mycket som möjligt öfver sjöar, hvilka om sommaren beforas med båtar och om vintern med släddor. Ett stycke väster om Vattjom kunde man sommartid stiga i båt på Stödesjön vid Nedansjö (= nedanför sjön) och sedan landa vid sjöns västra ända, där nu Stöde kyrka ligger (Stöde torde vara besläktadt med stad = landningsplats för båtar, ett ord som ingår bl. a. i Stadsberget vid ändan af Gesundsjön i Jämtland och ett lika benämndt berg vid ändan af den

\*) Xenia Lideniana.

nu försvunna Ragundasjön). Vägen från Medelpad till Norge är förknippad med sägner om Olof den helige. Osäkert är väl, om S:t Olofs hamn i Selånger skall ha betecknat konungens landningsplats. Däremot är konungen personligen med i den sägen, som låter hans häst dricka ur S:t Olofs gryta i Borgsjö.\*) Öfver Jämtskogen går numera landsväg Borgsjö—Jämtkrogen—Bräcke och järnväg Ånge—Dysjön—Bräcke. Den ursprungliga landsvägen gick emellertid icke öfver Jämtkrogen utan sökte sig karakteristiskt nog fram längre österut i en båge öfver de där befintliga sjöarna Torringen och Hemsjön.\*\*\*) Denna omständighet förklarar möjligheten af en i Borgsjö gångse sägen om att en ärkebiskop skall ha drunknat i Torringen.\*\*\*) Vid Bräcke erhöles ånyo sjölägenhet öfver den stora Refsundsjön till dess nordvästra ända vid Pilgrimsta (namnet torde vara från medeltiden och betyda landningsplatsen för pilgrimer på väg till S:t Olofs relikier i Trondhjem). Vid Skepparhällan i Refsundsjön finnes en skåra i sjöbottnen, enligt sägnen uppkommen genom att S:t Olofs skepp där skrapade mot botenhällarna. I fortsättningen underlätades färden genom Locknesjön, Storsjön, Ockesjön, Liten, Kallsjön och Anjan, och efter passerandet af den sistnämnda når man snart Vårdalen i Norge.

#### Ångermanland.

De fasta fornlämningarna i Ångermanland ha undersökts af Karl Sidenbladh 1865—1867 och Eskil Olsson 1908—1911.†) Högarne ligga i regel vid bygderna, kumlens vanligen på berggrund vid något vatten. Kumlens ha ej kunnat dateras, men Olsson förmodar, att flertalet härrör

\*) Hülphers, Medelpad, s. 65.

\*\*\*) Före 1658. Enligt Fate Burman, Jämtlands vägar (tryckt i Östersund 1902).

\*\*\*\*) Meddelad förf. af rektor R. Arbman.

†) loc. cit., s. 49 o. f. Originaldokument och kartor i Norrlandska hembygdsbiblioteket, Hernösand.

från järnåldern. Angående deras läge i förhållande till hafsstranden påpekar Olsson i motsats till Sidenbladh, att åtskilliga ligga vid öppna kusten. Ingendera af nämnda forskare synes ha kommit på den egentliga principen för kumlens placering. Det framgår alldeles tydligt af Olssons kartor, att det är segellederna i förhistorisk tid, som bestämt kumlens läge. De dödas grafvar placerades så, att från dem de lefvande sjöfararne kunde iakttagas, och kumlens läge gör nästan intryck af sjömärken. Segelleden söderifrån till Ångermanland gick under järnåldern tydligen utefter den öppna Häggdångerskusten, hvarifrån Häggdångersbygden nåddes genom Byviken, därefter in genom sundet mellan Hernön och fastlandet, på båda sidor om den nu landfasta Fällön, vidare genom Hernösands nuvarande hamn, mellan den nu landfasta Vagnön och fastlandet och sedan liksom nu väster om Hemsön och Åbördsön. Sedan delade sig farleden. Den ena grenen gick uppför Ångermanälvens nuvarande mynningsfjärd till landskapets viktigaste järnåldersbygd, mellan Nyland och Solleleå — bygdens betydelse framgår af grafhögarne och de lösa fornyfunden. Den andra grenen gick in i Norafjärden, genom nuvarande Noraströmmen, öfver sjön Norasundet (4,3 m. öfver hafvet i våra dagar) och vid Eden ut i Gaviksfjärden. Denna led passerar Nora socken (nor = sund), som har 118 grafhögar, mer än någon annan enskild ångermanländsk socken. Vid Eden är nu fastland, men passet förefaller enligt af förf. gjord uppskattning att ligga endast omkring 10 m. öfver hafvet. Att man, sedan landhöjningen afbrutit sjöleden, drog båtar öfver på detta ställe, visar namnet, som kommer af ed (= dragställe för båtar mellan sjöar och vid forsar). Skulle man, trots det sagda, betvifla att sjöleden gick fram på detta ställe, så kan anföras, att passet vid Eden flankeras af ett par kummel på omgifvande bergshöjder. I fortsättningen gick segelleden utanför Nordingråkusten och så vidare norrut.

Om nu Häggdånger, såsom fallet var år 1314, räknades till Medelpad, så nådde sjöfarande söderifrån den första ångermanlandsbygden just i Hernösundet, där de seglade in i skärgården. Här träffas ortnamnet Hof på Hernön, och midt emot på fastlandet ligger nejdens största graffält (inom en af Hernösands parker). Hof låg på stadens mot söder vända del, där stranden gör en svängning i östvästlig riktning, och allt talar sålunda för att de hemvändande ångermanländska vikingarna vid passagen genom Hernösundet midt för sina ögon hade en tempelplats, där de kunde offra åt gudarna för vunna segrar.

Alfvens utlopp i mynningsfjärden är en annan geografisk hufvudpunkt i landskapet. Utloppet ligger nu vid Nyland men befann sig naturligtvis under vikingatiden högre upp. Härmed öfverensstämmer, att det andra Hof träffas ett stycke öfvanför Nyland, vid Torsåkers kyrka. Socknens namn omtalar, hvilken gud det var som dyrkades här. Just vid denna plats låg medeltidens Styresholm, och den gamla kyrkan i det midt emot Torsåker liggande Styrnäs var en s. k. byxkyrka, med torn i båda ändar, konstruerad såsom fästning. Torsåkers kyrka har till helt nyligen varit hufvudkyrka för ett af tre socknar bestående pastorat, ehuru Torsåkers socken icke var den största af dem. Allt detta visar ortens betydelse, hvilken går tillbaka till den Torsdyrkan, som förekom här under hednisk tid.

De båda Uppsala öd, som funnos i Ångermanland, motsvara precis de båda höfven. Norrstig i Säbrå ligger 8 km. från Hof på Hernön. Dess läge på fastlandet karakteriserar den minskade håg för sjöfärder, som följde med öfvergången från hednisk till kristen tid i Sverige. Helsingelagens skildring af konungens resa mellan landskapen beskriver en vinterresa, emedan den låter honom köra via Alnön, alldeles såsom vår tids slädfärder mellan Sundsvall och Hernösand gärna förkortas genom att färden styres öfver Kringelfjärdens is. Såsom Nordlander framhållit,

gick den fortsatta resan tydligen öfver Älgsjö och Långsjön och när nästa hafsvik, Ålandsfjärden, just i Norrstig (i denna trakt finnes tre ortnamn, Stigsjö, Stig och Norrstig, hvilka tyda på den stora vägen till lands). Norrstigs läge torde ha betingats af möjligheten att sammanknyta vägarna till sjöss och lands. Kungsgården i Bjärträ motsvarar Hof i Torsåker, ehuru afståndet här är större. Placeringen i Bjärträ kan motiveras genom den närmare förbindelsen med norra Ångermanland.

Sockennamnen på —rå träffas, med undantag af Timrå, uteslutande inom bygder, hvilka icke förele några rikare fornminnen före vikingatiden. Det är därför anledning att antaga, att de härleda sig (tidigast) från denna tid; den omständigheten, att de just icke förekomma i de på fornminnen allra rikaste ångermanländska bygderna talar också mot en äldre tillkomsttid. De flesta finnas i Ångermanland och uteslutande i södra Ångermanland (gräns mot norra Ångermanland är Skuleskogen mellan Vibyggerå och Nätra. Af namnen på —rå i Ångermanland innehåller tydligen Gudmundrå och möjligen Bjärträ personnamn. Säbrå (Sioboradh 1314) betecknade, såsom grafhögarnas läge utvisar, ursprungligen bygden omkring Hernösundet och Ålandsfjärden (Hernön var en gång i tiden kapellag under Säbrå). Det var den första bygd, som träffades, då man kom utifrån hafvet, och dess invånare torde därför ha kallats sjöborna, hvaraf sockennamnet, som betyder sjöbornas »radh», uppstått (hafssjön = Bottniska viken enligt ångermanländsk beteckning). Nordingrå (Norungaradh 1314 torde vara felskrifning; det heter Nordungaradh 1316, Nolengrå 1545), som ligger norrut efter kusten, är väl de i norr boendes »radh»). Vibyggerå (Vibygioradh 1314, Vebygeradz sockn 1550) har endast tre grafhögar och ligger afsides från den öfriga järnåldersbygden i södra

\*) Af Hellqvist kombineras det med ett personnamn (Om de svenska ortnamnen på —inge, —unge och —unga).

Angermanland; det förefaller därför osannolikt, att namnet innehåller ordet Vi. Långt rimligare synes vara, att ordets första led är det gamla svenska vidh = skog, och att namnet sålunda betyder skogsbyggarnes »radh».\*) Den skog, det är fråga om, är då tydligen den ryktbara Skuleskogen, äfven kallad enbart »skogen».

Norr om Skuleskogen saknas ortnamnen Hof, sockennamnen på —rå och Uppsala öd. Grafhögar förekomma visserligen i somliga socknar, såsom Själövad och särskildt Arnäs, och ortnamn på —sta finnas, speciellt i dessa båda socknar. Men bygden på hednisk tid norr om »skogen» förefaller dock ganska tunn, och det synes därför sannolikt, att det under hednisk tid stalligt organiserade svenska riket slutade precis vid Skuleskogen; denna omständighet skulle sålunda vara orsaken till denna skogs stora betydelse såsom gränsskillnad — man jämföre den betydelse, som skogssträckningar i Mellansverige hade såsom landskapsgränser. Om nu det något längre in i landet belägna Vi byggerå är något yngre än Nordingrå, så har denna senare socken en gång varit svenska rikets nordligaste kustbygd och då väl förtjänat sitt namn. År 1314 föras till Angermanland alla socknar längs kusten norr om skogen, äfven Umeå och »Bubdu» (= Bygdeå); intet begrepp Norr- eller Västerbotten förekommer i sockenförteckningen. En viss obestämdhet i fråga om landskapets nordgräns synes ha förelegat. Har nu Angermanland ursprungligen betecknat södra Angermanland, så var bygden då långt mer än i nutiden koncentrerad kring Angermanälvens stora mynningsfjärd. Det är då allt skäl att antaga, att namnet kommer af denna anger i singularis, ej af ordet i pluralis, ty hafsvikar fun-

\*) vidh — ingår i ortnamnen Veda i Högsjö och Nordingrå. Med den här gifna tolkningen af Vi byggerå blir det samma ursprung som i Vidbyggia skipreida (se Rygh, Norske Gaardnavne, Nordre Trondhjems amt, s. 201).

nos äfven i de öfriga landskapen men ingenstädes eljest någon så stor fjord som denna.

#### Jämtland.

Af de fem orterna Hof i Jämtland ligga två på öar i Storsjön, nämligen på Frösön och Norderön. Den förstnämnda öns namn har sedan gammalt satts i förbindelse med guden Frö. Beträffande namnet Norderön torde man i första hand vara böjd för att gissa på väderstrecket norr. Då emellertid ingen af Storsjöns öar har ett sydligare läge än Norderön och det eljest förefaller svårt att inse, från hvilken synpunkt ön kan kombineras med väderstrecket norr, måste denna tolkning öfvergifvas. Närmast ligger då att söka ett gudamamn äfven här, och det skulle då bli Njörd. På svensk botten bör man emellertid få ett å-ljud, såsom i Nårdavi. Intressant nog anför Hülphers\*), att öns namn i gamla handlingar skrivits Närderön, och en jämtländsk sagesman har för förf. bekräftat existensen af denna form. Ytterligare må nämnas, att Behm\*\*), obekant från hvilken källa, anför, att på jämtlandsting i gammal tid aflades ed enligt formeln »så sant mig hjälpe Njärd, Frö och den allsmäktige As», hvilket tyder på dyrkan af Frö och Njärd i Jämtland. Skulle nu en noggrann språklig undersökning visa, att Närderön kan härledas af Njärd, så ha vi tydligen här ett exempel på kult af ett gudapar Frö och Njärd, den senare tydligen en kvinnlig gudomlighet. De dyrkades på hvar sin ö, Frö på den större och Njärd på den mindre, och kring Storsjön, i hvilken öarna ligga, är hela den jämtländska bygden grupperad. Dyrkan af Njärd på en ö är ju precis detsamma, som Tacitus omfalar om de germanska stammar, hvilka dyrkade gudinnan Nerthus på en ö i hafvet.

\*) Jämtland, s. 83.

\*\*) Jämtland och Härjedalen under medeltiden, s. 27. (I det förut citerade samlingsverket af Saxon).

Äfven andra gudanamn skulle man kunna gissa på såsom sammansättningsdelar i norrländska ortnamn. Nära till hands ligger att sammanställa gudinnan Hern med Hernön, som ju har ett Hof; denna hypotes motsäges emellertid i viss mån af de äldre formerna för ortnamnet Hernösand, hvilka tyda på ett uttal »Heransan» eller »Herensan\*); öns och stadens namn skulle då knappast

kunna ha samma ursprung. Med Hern i Hernön skulle kunna kombineras Ull i Ullånger, längre norrut vid kusten; dessa båda gudanamn träffas ju parvis i Mellansverige. Huru därmed sammanhänger, torde vara svårt att med säkerhet afgöra, och ännu ovissare torde en sådan hypotes vara, som sätter As' socken i Jämtland med sitt Hof, i närheten af Frösön, i förbindelse med »den allsmäktige As» i stället för naturnamnet ås.

---

\*) Nordlander, Namn och bygd 1914, s. 313 o. f.

kunnat ha varit utpräglat. Med hän-  
 sätta till de nämnda omständigheterna  
 och de i förhöret gjorda uttalandena  
 från både åklagaren och försvararen  
 i målsakerna. Härvid kan nämnas  
 åklagarens förklaring att han varit  
 på platsen för händelsen och att han  
 varit i kontakt med den berörda  
 personen. Försvarets uttalanden  
 är till stor del motstridiga och  
 sakligt grundade.

Åklagaren har i förhöret uttalat  
 att han varit på platsen för händelsen  
 och att han varit i kontakt med  
 den berörda personen. Försvarets  
 uttalanden är till stor del motstridiga  
 och sakligt grundade.

\*) Jordbruks- och fiskeridepartementet  
 a 213 o 1







